

Tuotettu eriarvoistumistendenssi

Arto Tammenoksa

Eriarvoistuva maailma – tasa-arvoistava koulu? Toim. Risto Rinne, Niina Haltia, Sonia Lempinen ja Tuuli Kaunisto

Suomen kasvatustieteellinen seura
Kasvatusalan tutkimuksia – Research in Educational Sciences 78,
Jyväskylä 2018, 419 s.

Maailmamme eriarvoistuu kovaa vauhtia, ja vastaavat muutokset yltävät myös suomalaisen yhteiskuntaan. Vaikka eriarvoisuutta ja eriarvoistumista voikin yrittää selitellä parhain päin ja ihmisten luonnolliseksi eriävyydeksi, erityisesti humanististen tieteiden diskursseissa eriarvoistumista ei missään nimessä pidetä toivottavana kehityssuuntana. Kasvatustieteilijälle lääke eriarvoistumiseen on luonnollisesti kasvatus. Tämä on tietysti ymmärrettävää, eikä vähiten siksi että koulu ja kasvatulaitokset läpäisevät yhteiskuntaamme. Jos kasva-

tuslaitoksemme ovat eriarvoistavia sisäänotossaan ja toimintatavoissaan, on vaikea kuvitella yhteiskuntamme olevan mitään muuta kuin yhä eriarvoistuvampi.

Risto Rinteen, Niina Haltian, Sonia Lempisen ja Tuuli Kauniston toimittamassa kirjassa *Eriarvoistuva maailma – tasa-arvoistava koulu?* puidaan kasvatuksen ja kasvatustieteen asemaa yhteiskunnassa, johon eriarvoistumisen ohella vaikuttavat myös populismin nousu sekä niinsanottu totuudenjälkeisyys politiikassa ja yleisissä mielipiteissä. Lisäksi uusliberalistiset talouspoliittiset suuntaukset, jotka ohjaavat koulutusta voitontavoittelun suuntaan, uhkaavat yhtäältä kasvatuksen tasa-arvoisuuden ihanteita ja toisaalta humanistisia arvoja puoltavia tieteentekijöitä, jotka eivät suosiolla alistu tuottavuuskeskeisyydelle. Miten kasvatustieteilijät pystyvät vastaamaan tähän?

Toimittajat avaavat lukijalle demokratian vaiheita ja historiaa sekä demokratian, tasa-arvon ja hyvinvointivaltion suhdetta. Tasa-arvon, demokratian ja hyvinvointivaltion teoreettisena taustana on John Rawlsin oikeudenmukaisuusteoria, jonka ohje on todellisen tasa-arvon saavuttaminen ensisijaisesti huono-osaisten aseman parantamisena. Käytännöllisenä poliittisena taustana toimittajat esittävät uskottavasti julkisen vallan painostuksen lisäksi laajemman yhteiskunnallisen konsensuksen. Vastaavasti toimittajat argumentoivat uuslibe-

ralismin nousun ja sen nimissä levitetyn positiivisen, vapausdiskurssilla värjätyyn propagandan murentavan tasa-arvoisuutta.

Uusliberalistisen talouspolitiikan lisäksi koulutuksen asema, koulutuksen tavoitteet ja niiden toteutuminen kärsivät niinsano- tusta totuudenjälkeisyydestä, jota esiintyy 2010-luvun diskursseissa, erityisesti vuodesta 2016 lähtien. Yhtenäisen totuuden ja faktojen rinnalle nousseet, pääasiassa voittoavoittelevien ajatushautomoiden “vaihtoehtoiset faktat” saavat institutionaalisen koulutuksen ja tutkimuksen vaikuttamaan paikoin jopa mielettömältä. Totuudenjälkeisyys politiikassa ja yleisessä mielipiteessä, koulutuksen tuottavuuskeskeisyys erityisesti Yhdysvalloissa, mutta myös Suomessa, sekä populismin nousu politiikassa esimerkiksi Yhdysvaltojen ja Suomen lisäksi Turkissa ja Puolassa ovat sivistykselle raaka isku vyön alle, ja tutkijoiden onkin tartuttava toimeen jotta pystyisivät vastaamaan taipumuksiin, jotka lisäävät eriarvoisuutta ja kärjistävät eroja yhteiskunnallisten asemien välillä.

Vaikka Suomi vielä toistaiseksi onkin harvinaisen tasa-arvoinen maa, on eriarvoistumisprosessi Suomessa ollut poikkeuksellisen jyrkkä. Myös Suomessa on meilläään hyvinvointivaltion alasajo, perusturvan rapauttaminen, rikkaiden ja köyhien välisten erojen kasvaminen sekä ammattiyhdistysliikkeiden demonisoiminen. Kirjan

toisessa luvussa Diane Reay esittää esimerkkejä siitä, mitä tällainen politiikka on saanut aikaan Englannissa, ja kolmannessa luvussa Martin Thrupp kertoo vastaavia huolestuttavia esimerkkejä Uudesta-Seelannista. Tulevaisuudesta huolestuneille kirjan kolme ensimmäistä lukua ovat kaikista tärkeimmät juuri varoituksina siitä, millaista tuhoa koulutusjärjestelmässä nykyisen suuntaisella politiikalla voidaan saada aikaan ja kuinka eriarvoistumistendenssiä voidaan luoda.

Reay kertoo, kuinka Englannissa jo kouluissa ihmiset jaetaan koulumenestyksen perusteella ”työtätekeviin” ja ”lintsareihin” (*strivers and skivers*), ja kuinka näin jo nuorella iällä yhteiskunnallinen vastakkainasettelu iskostetaan koululaisten tietoisuuteen. Vaikka kyseessä on vain lyhyt maininta oppilaiden jakamisesta eläinten mukaan nimettyihin tasoryhmiin, on miellehytymä hiljattain Tampereen yliopistossa lanseerattuihin, myös eläinten mukaan nimettyihin WAU!-kokemusryhmiin hieman surkukupaisa. Oleellista on kuitenkin tietysti englantilainen luokkayhteiskunta, jossa luokkatasot ja akateeminen taso ovat sekä periytyviä että sidoksissa toisiinsa. Myöhemmin kirjassa suomalaiset tutkijat selvittävät, että luokkatasot elävät ja voivat hyvin myös Suomessa, vaikka luokkerot eivät olekaan yhtä jyrkkiä kuin Englannissa eivätkä rajat ole yhtä selkeitä kuin Englannissa ylempään luokan ja työväenluokan välillä.

Koulutuksen asema uusliberalistisen talousrationalismin jatkeena

Uusliberalistista ideologiaa ja sen jalkauttamista yhteiskuntaan ja koulutusinstituutioihin perustel-

laan yleensä sekä sen vapauttavuuden että sen tehokkuutta lisäävyyden varjolla. On kuitenkin selvää, että uusliberalistinen talousrationalismi koulutusinstituutioihin sovellettuina vain lisää eriarvoisuutta ja kärjistää eroavaisuuksia sekä koulujen ja kuntien välillä että niiden sisällä. Toistaiseksi eriarvoisuus on vielä marginaalista, mutta kehityssuunta on silti selkeä: koulutusleikkaukset, henkilöstön irtisanominen, jäljellejääneen henkilöstön ylityöllistäminen sekä erityisesti ammatillisen koulutuksen tason mureneminen ovat uusliberalistisen talousrationalismin soveltamisen hedelmiä.

Suomessa PISA-kokeiden tulokset vaikuttaisivat olevan keskiössä koulutuksen erinomaisuuden viestimisessä, vaikka kokeet eivät ikinä mittaakaan yksilöllistä hyvinvointia ja yleisiä elämäntaitoja. PISA-kokeet ovat helposti kvantifioitava mittari koulutusjärjestelmän tuloksista, ja täten omiaan palvelemaan talousrationalistisesti toimivien elinten tarkoituksiperiä.

Koulutuksen tason mittaaminen yhteismitallisesti on kuitenkin jo lähtökohtaisesti kyseenalaista. Martin Thrupp ehdottaa artikkelissaan, että yleismaailmallisiin ja yhteismitallisiin kokeisiin keskittymisen asemesta keskityttäisiin sosiaaliset kontekstit huomioonottavaan kasvatukseen. Samalla Thrupp muistuttaa siitä, kuinka uusliberalistinen politiikka on ajanut alas uusi-seelantilaisen hyvinvointivaltion ja kärjistänyt eriarvoisuutta 1980-luvulta eteenpäin. Eriarvoistumisen jyrketyssä siitä myös tuotetaan yleisesti hyväksyttyä, luonnollistettua ideologiaa.

On muistettava myös se, että Suomen paljonpuhuttu menestys PISA-kokeissa ei ollut missään vaiheessa uusliberalistisen politiikan

tulosta. Ennen kuulujen PISA-tulosten julkistamista yksityisten koulujen asiaa ajanut teollisuuden ja työnantajien keskusliitto piti suomalaista koulutusjärjestelmää tehottomana, eikä suomalaisten koulujen sijoitus PISA-kokeissa ole ainakaan parantunut uusien, yhä talousrationalistisempien politiikkojen johdosta. Mikäli koulutuksen hyötyjä kuitenkin mitataan rahassa laskettavina, karsiutuu koulutuksesta ja oppisisällöistä pois kaikki sellainen, joka ei välittömästi hyödytä elinkeinoelämää.

Tuomas Tervasmäki tuo esille sen, kuinka jo perusopetusluonnitelmasta löytyy julkilausutut yhdenvertaisuusperiaatteet kuitenkin säröytyvät, kun koulutuksessa toteutuu uusliberalistinen ideologia, jossa koulutus, oppilas ja oppiminen välineellistyvät työmarkkinoille alisteiseksi. Yhteismitallinen tekninen talous- ja tehokkuusajattelu vallitsee, ja tämä on yhteensopimatonta tasa-arvokäsityksen ja humanismin kanssa.

Eriarvoisuus ja tasa-arvoistuminen koululaitoksissa ja yhteiskunnassa

Myös Suomessa epätasa-arvo on rakenteellista ja periytyvää. Uusliberalistisessa diskurssissa on tapana käsitellä yhteiskuntaa, koulutusta ja menestystä meritokraattisina kokonaisuuksina, joissa yksilö on täysin vastuussa omasta tilanteestaan. Uusliberalistisessa diskurssissa kilpailua pidetään luonnollisena ja kilpailumenestystä myös vääjäämättömänä merkinä paremmuudesta. Tutkimus ja filosofinen tarkastelu kuitenkin paljastavat tällaisen luonnollisena pidetyn asian keino-

tekoisuuden ja myös sen eriarvoistavat piirteet.

Tutkimukset paljastavat myös meritokratian olevan parhaimmillaankin utopistinen ideologia, ja pahimmillaan implisiittisesti syyllistävää poliittista diskurssia. Piia Seppäsen, Sonja Kosusen ja Risto Rinteen artikkelissa esitetään, kuinka Suomen kontekstissa koulunkäynti on eriyvää ja eriarvoistuvaa. Etenkin kouluvalintojen ja koulujen tekemien valintojen tilastot valottavat tasa-arvoisena pidetyn yhteiskunnan piilevää eriarvoistumista.

Tuloerot ja erot yhteiskuntaluokkien välillä vaikuttavat lasten koulutukseen jo varhaisessa vaiheessa. Vanhempien taloudellinen asema johtaa lasten vaikeuksiin päästä painotetuille luokille esimerkiksi liikunta- tai musiikkiharrastuksia rajoittamalla. Ei kuitenkaan ole tarkoitus osoitella harrastuneisuutta ja harrastusmahdollisuuksia, vaan tuoda esiin se, miten nimellisesti tasa-arvoistavan peruskoulunkin kohdalla luokkaerot ovat niin selkeitä.

Eriarvoisuudesta Suomessa viestii periytyvän koulutustason lisäksi jo se, miten tieteenaloja eritellään elitistisempiin, kuten lääketiede, oikeustiede ja kauppatieteet, ja kansanomaisempiin, kuten kasvatustiede, **humanistiset tieteet** ja farmasia, aloihin. Vaikka Suomessa luokkaerojen vähentäminen yliopisto-opiskelussa on toteutettu järjestelmällisesti tekemällä opiskelusta ilmaista ja myöntämällä päätoimisille opiskelijoille opintotukea ja sosiaalisen taustan erojen tasoittaminen on onnistunut kansainvälisesti hyvin, Hanna Nori esittää kuitenkin huolensa siitä, kuinka tulevaisuudessa eriarvoistuminen sekä yhteiskuntaluokkien että tieteenalojen välillä

kasvaa. Sosiaaliset taustat ovat tälläkin hetkellä merkittävästi vaikuttava tekijä, ja esimerkiksi työväenluokkaiset tai lukiota käymättömät ihmiset menestyvät huonommin sekä opiskelijavalinnoissa että opinnoissa.

Norin artikkeli kuitenkin muistuttaa siitä, että Suomessa koulutus massoituu ja opiskelija-aines monipuolistuu. Se, että Norin jakamista ryhmistä koulutustikkaila kiipijät, eli heikommista yhteiskunnallisista taustoista tulevat yliopisto-opiskelijat olivat suurin ryhmä, viestii korkeakoulutuksen tasa-arvoistumistendenssistä.

Tutkijan poliittinen taakka

Tasa-arvo on tavoite, johon ideologisista ja poliittisista lähtökohdista huolimatta palataan ja joka yleensä hyväksytään. Tämä on sinänsä uskottava väittämä, mutta jos tämä pitää paikkansa, miksi silti tehdään jatkuvasti (koulutus)poliittisia päätöksiä, jotka ovat ristiriidassa tasa-arvoperiaatteen kanssa? Kyyninen lukija muistaneekin Tuomas Tervasmäen kuvanneen tasa-arvoa poliittisissa diskurssissa ”tyhjänä” käsitteenä, joka vetoaa kuulijaan mutta jolla ei ole tarkasti määriteltävää sisältöä. Uusliberalistiset periaatteet ja käytännöt, joilla koulutusta ja kasvatusta kaupallistetaan, jäävät usein ikään kuin tasa-arvodiskurssin ulkopuolelle, mutta vaikuttavat kuitenkin sen toteutumiseen.

Kirjan päällimmäiseksi viestiksi tulkitseen varoituksen myös suomalaisen koulutuksen eriarvoistumisesta, jota ohjataan poliittisin ja talouspoliittisin keinoin. Toisaalta kirjan sanoma kannattaa nähdä ensisijaisesti positiivisena kutsuna kaikille tieteilijöille harkita poliit-

tista parksistaan. Erityisesti kutsu suuntautuu kasvatustieteilijöille ja kasvatustyötä tekeville, joita koulujen asema ja kouluissa työskentely eksplisiittisesti koskee. Tämä kutsu koskee kuitenkin kaikkia tieteen tekijöitä ja myös tieteistä kiinnostuneita: tiede on luonteeltaan demokraattista, eikä tieteiden intresseihin kuulu tehdä itsestään pienelle ihmisryhmälle rajoituttua ja kasata tietoa vain pienen ”tiede-eliitin” saataville.

Tutkijoita ei tietysti voi moittia artikkeleissa esiintyvistä varovaisuudesta ja siitä, ettei selkeitä ehdotuksia politiikan kehittämiseksi esitetä. Kirjan lukijoiden onkin aktivoituttava edistämään politiikkaa, joka takaisi koulun tasa-arvoisuuden ideaalin toteutumisen. Yhteiskunnassa, jossa vaihtoehtoiset faktat ja valeutisointi valtaavat alaa, myös tutkijoiden on kuitenkin syytä aktivoitua poliittisessa viestinnässään. Tutkijoilla on hallussaan uusin ja tarkin tieto, eikä ole syytä olettaa sen jalkautuvan poliittiseen päätöksentekoon itsestään. Demokraattisessa yhteiskunnassa on mahdollista edesauttaa tutkimustietoon perustuvaa poliittista päätöksentekoa, mutta tätä varten tutkimustietoa on osattava levittää kansantajuisesti ja arvoihin vedoten. Tasa-arvoisuuden ja humanististen arvojen edistymisen on kasaantuva prosessi, mutta kuitenkin sellainen, jota on aktiivisesti pidettävä yllä ja jonka toteutumista poliittisella kentällä on vahdittava tarkasti. ■

Kirjoittajat

SAKARI AHOLA, VTT, erikoistutkija, Koulutussosiologian tutkimuskeskus (RUSE), Turun yliopisto

NINA HALTIA, KT, tutkijatohtori, Turun yliopisto

TIINA HALTTUNEN, KM, tohtoriopiskelija, Helsingin yliopisto

VEIKKO HALTTUNEN, KTT, yliopistonopettaja, Jyväskylän yliopisto

SUVI JOKILA, KM, tohtorikoulutettava, Turun yliopisto

VUOKKO KOHTAMÄKI, HTT, yliopistonlehtori, Tampereen yliopisto

PAULA KOIVUKANGAS, KM, asiantuntija, Aalto-yliopisto

SONJA KOSUNEN FT, dosentti, apulaisprofessori, Helsingin yliopisto

TIMO NÄPPILÄ, HTT, tutkija, Lempäälä

MINNA PASSI, VTM, suunnittelija, Helsingin yliopisto

SAMI PIHLSTRÖM, FT, professori, Helsingin yliopisto

ANU ROINE, HM, henkilöstöasiantuntija, Helsingin yliopisto

JENNY SPOOF, KM, VTM, projektitutkija, Koulutussosiologian tutkimuskeskus (RUSE),
Turun yliopisto

ARTO TAMMENOKSA, KM, apurahatutkija, tohtorikoulutettava, Tampereen yliopisto